

كورد و كيشمه كيشى نوخبهى دهسه لاتدار له روژه لاتى نيوه راست

08-06-2020

نووسه ره كان

زريان روژه لاتى

كورتە : ديمه نى 2020 ى سياسه تى نيوخويى 4 ولاتى روژه لاتى نيوه راست كه كوردستان له نيوياندا به شكراره، تى كيشمه كيشى نيوخوييه. ئىستا ئىدى مملانىكان ته نها له نيوان "نوخبهى په راويزخراو" ى كومه لگاي ته و ولاتاندا نيه، به لكوو قوناخىكى ديكه يشى بريوه و "نوخبهى دهسه لاتدار" يش ئاژاوهى تيكه وتوو. تىگه يشتن له سرووشتى ته و ناكوكيان، بو كورد و گروپه په راويزخراوه كانى ديكه ى ته م ناوچه يه پرپايه خه. دواجاريش، ته و كيشمه كيشه هم دهوله تانى ناوچه كه لاوازترده كات، هم وئنه يه كى روونترى رووداوه سياسيه كانى ناوچه كه ش دهرده خات.

زیران رۆژھەڵاتی |

دیمەنی 2020ی سیاسەتی نیوخۆیی 4وڵاتی رۆژھەڵاتی نیوھەرست کە کوردستان لە نیویاندا بەشکراوە، تژی کیشمەکیشی نیوخۆییە. ئیستا ئیدی مەملەتیکیان تەنھا لە نیوان "نوخەیی پەرەوێزخراو"ی کۆمەڵگای ئەو وڵاتاندا نییە، بە لککوو قوناخیکی دیکەیشی بڕیووە و "نوخەیی دەسەڵاتدار"یش ئاژاوەی تیکەوتوووە. تیکەیشتن لە سرووشتی ئەو ناکۆکیانە، بۆ کورد و گرووپە پەرەوێزخراوەکانی دیکەیی ئەم ناوچەییە پڕبایەخە. دواجاریش، ئەو کیشمەکیشی هەم دەوڵەتانی ناوچەییە لایاندارەکان، هەم وێنەییەکی روونتری رووداوە سیاسییەکانی ناوچەییە دەردەخات.

دیمەنی گشتی؛ زنجیرەیی تەنگژە و قەیرانەکان

ئەو چوار دەوڵەتەیی رۆژھەڵاتی نیوھەرست کە یەکیک لە خالە ھاوبەشەکانیان پرسی کوردە، بە دەست کۆمەڵیک پرسی ئالۆزی دەرهکی وە دەنالیین. دۆخی نالەباری سیاسەتی دەرهکی و نیوخۆیی لە گەڵ شەقیردنی درزی ناکۆکییە نیوخۆییەکانی نوخەیی دەسەڵاتدار وایکردوووە تا ئەو چوار دەوڵەتەیی رۆژھەڵاتی نیوھەرست، بە گشتی لە نیوخۆ زیاتر روو لە سیاسەتی ئەمەنی بکەن و لە سیاسەتی دەرهووەش پەنا بۆ ھاوپیمانی و رکابەری چەکەمەنی ببەن. ئێران بەردەوامە لە گەشەپێدانی توانای موشەکی و ئەتۆمی خۆی و خەریکی گەشەپێدانی بالادەستی ھیزی ئاسیمەتریکی خۆییەتی لە ناوچەییە. لە تورکیا رۆلی وەزارەتی نیوخۆ زۆر زیاتر بوو و پێشەسازی چەکەمەنی ئەو وڵاتەش بە تاییەتی لە بواری فرۆکەیی بێفرۆکەواندا لە گەشەکردنابە. سەلجوق بایراکتار ھاوسەری سومەییە کچە گەورەکی ئەردوغان، دواي خۆیندن لە ئەنێستیتۆی تەکنەلۆژی ماساچۆست گەراپەووە تورکیا و کۆمپانیای بایکار ماکیانای دانا. ئەو بوووەتە ئەندازیاری گەشەپێدانی توانای وڵاتەکی لە بەرھەمھێنانی فرۆکەیی بێفرۆکەوان کە لە ماوەی لانیکەم بەک سالی رابوویدا، لە رووداوەکانی شەری دژی پەکە، رۆژئاوای کوردستان و لیبیا، کاریگەرییەکی بەرچاوی داناو. عێراق و سوریا، ھێشتا وەک ئێران و تورکیا دەرفەتی بەھێزکردنەوھی سوپا و بایەخدانی زیاتریان بە چەکەمەنی پەیدا نەکردۆتەو.

پیکھاتەیی دەسەڵات و سیستەمی نیوخۆیی ئەم دەوڵەتانە رۆژبەرۆژ موخافزەکارتر و دەسەڵاتگەرتر دەبێت. لە تورکیا کە دیموکراسییەکی ریشەدارتری لەم ناوچەییە ھەیی، مەیلی دەسەڵاتگەرایی خەریکە زیاتر گەشەدەکات. شەپۆلیکی نەتەوگەرایی- ئیسلامگەرایی کە لە کەسایەتی ئاکپارتی- مەھەپەدا سیمبولیزە دەکریت، جەلوی دەسەڵاتی بەدەستەوھییە و یەکیک لە نیشانەکانی دەسەڵاتگەرابووونیشی ئەوھییە کە تورکیا لەم سالانەیی دوایدا کەوتوووەتە ریزی 10 دەوڵەتی یەکەمی جیھان کە زیاترین رۆژنامەشانی گێراویان ھەیی. لایردنی فەرمانبەرانێ ناراژی و جیگۆرکی نوخەیی سەربازی لەجی خۆی بووستی، سەرۆک شارەوانییە ھەلبژێردراوێکانیش بە بڕبازی وەزارەتی نیوخۆ لادەدرین و تەنانت بەمدواییە، سێ پەرلەمانتاریش حەسانەیان لایرا و رەوانەیی زیندان کران و بەوھش ھەلبژاردن خەریکە بەشیک لە واتای خۆی لە دەستدەدات. گۆرینی سیستەمی پەرلەمانی بۆ سەرۆکایەتی، دەرفەتیکی زۆری بۆ بەھێزبوونی دەسەڵاتگەرایی لە تورکیا رەخساندوووە و ئۆپۆزیسیۆنیش، گەلیک رەخنەیی لە رۆلی بنەمالە و کەسانی نزیک لە سەرۆککۆمار لە سیاسەتی وڵاتدا گرتوووە. ھاوشانی ئەوھش، دۆخی ئابووری بەھۆی کۆرۆناوھ رووی لە خراپییەکی زیاتر کردوووە و ئەمەش کاریگەری لەسەر ئاستی رەزامەندی خەلک داناو. بەپێی دوایین راپرسی دەزگای مەترۆپۆل- metropol، ریزەیی پۆپۆلاریتی ئەردوغان لە 57.2% 2مانگ بەرلە ئیستا، بۆ 50.7% دابەزیووە. ئەویش لە کاتیگدا بە کە نەفەری دواي ئەو، وانا مەنسور یاواش سەرۆکی شارەوانی ئەنکەرە، بە 49.6% 1 خال جیاوازی لەگەڵدا ھەیی!

ئێران لە ماوەی کەمتر لە دووسالدا، زیاتر لە 10 فەرماندەیی گرنگی سوپای پاسدارانی گۆرپووە. دووکەس کە، لە کانیدە گرنگەکانی ھەلبژاردنی 2017ی سەرۆکایەتی کۆمار بوون و نەیانبردوووە، بەرپگیای دیکە بوونەتە سەرۆکی دوو دەسەڵاتی گرنگ؛ دەسەڵاتی داد- ئیبراھیم رەئیس، دەسەڵاتی یاسادانان- محەمەد باقر قالیباف! بەوھش بیجگە لە رابەر، سەرۆکی دوو دەسەڵات لە سێ دەسەڵاتەکی ئێران خەلکی خۆراسان- مەشھەدن کە ھاوپیمانییەکی رانگەبەنراوی نیوان سەرباز- رۆحانییەکانی وەفاداری رابەری ئێران سیمبولیزە دەکەن. لە کۆی 12 ئەندامی دەستەیی سەرۆکایەتی پەرلەمانی ئێران، 7یان پێشتر ئەندامی سوپا بوون و زیاتر لە 240 ئەندامی پەرلەمانی

ئەم خولەش سەربە موخافزەكارەكانى وەفادارى رابەرى ئىران. بەگشتى ھەولئىكى بەرچاۋ بۇ تۆكمەكردن و بەكدەستكردنى دەسەلات لە ئىران لە ئارادايە. لە تەنئىشت ئەوئەشدا دۇخىكى سەختى ئابوورى ھەيە و لەماوہى چەند سالى رابردووشدا، ھەمو سالىك ناپەزايى خەلك دەرکەوتوۋە.

لە عىراق خواستىكى شىعى بۇ دەسەلاتگەرايى لە ئارادايە كە لە سەردەمى مالكى وە دەستىپىكرد و دواتر لە سەردەمى عەبادى بەناۋى سەپاندى ياسا درىژەي پىدرا. داواكارى بەشيك لە لايەنە شىعىيەكانىش بۇ گۇرپنى سىستەم بۇ سەرۇكاپەتى لە ئارادايە كە بە لەونىك، خواستىكى دەسەلاتگەرايى لە پىشتە. رىژەي بەشدارى راستەقىنەي خەلك لە ھەلبىزاردنى 2018 زۇر كەمتر بوۋە لەوہى كە راگەيەنرا و رۇلى دەزگا سەرۋوھەئىزاردىيەكان لە ئىدارەي وئاندا شتىكى ئاشكرا و حاشاھەئەگرە. لەگەل ئەوئەشدا ناپەزايى جەماوہرى ھىشتا بەردەوامە. ھەرچەندە ھىشتا دەسەلاتگەرايى لە عىراق زىندوۋ نەبوۋتەو بەلام، كابىنەي ئەمجارەي كووومەت لەژىر ھەيەنەيەكى ئەمىنى- سەربازىدايە. سەرۋوكوۋەزىر بۇ خۇي سەرۋكى دەزگاي ھەوالگىرى بوۋە و كەسانى سەربازىي ۋەك عوسمانى غانمى و جومعە عىناد لە چىنى تەونى سىياسەتەكانى ككومەتەكەيدا بەشدارن و ئەگەر ككومەتەكە درىژخايەن بىت، دوور نىيە كە ھەمان رەوتى عەبادى و مالكى درىژە پىدات.

دۇخى سوورىياش لە بەرچاۋانە. ككومەت لە جىاتى گۇرپان و چاكسازى پەناي بۇبەكارھىنانى توندوتىژى وھاۋپەيىمانىي دەرەكى برد ھەتا خۇي لەسەر پىن بھىئەتەو. ئەوہى روودەدات تەنھا ھىشتنەوہى سىستەمە بە زەبر و خواستى دەرەكى!

شەقېردنى درىزى ناكۆكېيەكانى نوخبەي دەسەلاتدار

ناكۆكېيە نىوخۇيەكانى نوخبەي دەسەلاتدارى چوار دەۋلەتەكەي رۇژھەلتى نىۋەراست لە 2020دا گەبىشتوۋەتە ئاستىك كە ئىدى بە ئاسانى دزە دەكاتە مىدىا و بىلاۋدەبىتەو. ھەلبەت ئەمە ئەنجامى كەلەكەبوونى ناكۆكېيەكان و ئامادەبوونى بەستىنى پىۋىست بۇ دەرکەوتنىانە نەك ئەوہى كتوپر ھەلتۇقىيىت. لەماوہى 20 سالى رابردوودا، لانىكەم 6جۇرناكۆكېي گىرنگ لەنئو نوخبەي دەسەلاتدارى ئىراندا دەرکەوتوۋە؛ كىشىمەكىشى رىفۇرمخوارز و موخافزەكارەكان، ناكۆكېي ئەحمەدى نەژاد- خامنەي، پەراۋىزخستنى رەفسەنجانى، كىشى لارىجانىيەكان و كىشى نىۋان سوپا و ئەرتەش! ئەمانە تا ئىستا نەيانتوانىۋە سىستەمەكە ھەلدېن و لەناۋى بەرن بەلام، درىزى گەورەيان تىدا درووستكردوۋە كە زەحمەتە پىركىيەتەو و لەوانەيە لە قۇناخى پۇست- خامنەي دا شەقى زياتر بەرىت.

لە توركياي سەردەمى ئاكارىتدا ناكۆكېيەكانى گۈيلەنىيەكان- ئاكارىتى، سوپا- ئاكارىتى و ناكۆكېي نىوخۇي ئاكارىتى لە رىزى گىرنگىرتىن درزەكانى نوخبەي دەسەلاتدارن. ناكۆكى سوپا و ئاكارىتى لە دۇسىيەي ئەرگەنەكۇندا گەبىشتە لوتكە و مەملانىي نىۋان گۈيلەنىيەكان و ئەردۇغان لە ھەولنى كودەتاكەي 2016دا تەقىيەو. گىرنگىرتىن ناكۆكېي نىوخۇي نوخبەي دەسەلاتدار لە توركيا ناكۆكېي نىوخۇي ئاكارىتىيە. ئەوانەش تەنھا ناپەزايى عەبدوللەتيف شەنەر، عەبدوللا گۈيل و دامەززاندى دوو حزبى تازە لە ھەناۋى ئاكارىتى نىن، بەلكوۋ ناكۆكېيەكى دىكە لە نىۋ ئاكارىتى خەرىكە سەرھەلدەدات ئەۋىش، مەملانىي سولەيمان سۇيلو ۋەزىرى نىۋخۇ لەگەل بەرات ئالبىراك ۋەزىرى ككومەت و زاۋاي ئەردۇغانە. ئەم ناكۆكېيە ئەۋەندە قوۋلىۋوۋتەو كە كارگەبىشتە ئەوہى ئەو دووانە، لەپىش زوومى كامىراكان شان لە شانى يەك بەدن! راپرسىيەكى ئەمدوايەي دزگاي مەترۇپۇل دەرىدەخات كە پۇپۇلارىتى كەسانەي نەتەۋەگەرا ناۋ ئاكارىتى ۋەك خلوسى ئاكار و سولەيمان سۇيلو خەرىكە زياتر دەبىت. بۇيە لەوانەيە لە داھاتوودا ناكۆكېي نىۋان ئاكارىتىي كۇن و ئاكارىتىي تازە سەرھەلدات. سولەيمان سۇيلو كە 2012 بوۋەتە ئەندامى ئاكارىتى لەگەل خلوسى ئاكار فەرماندەي پىشۋوى سوپا كە ئىستا ۋەزىرى بەرگىيە و ئەندامى ئاكارىتىيە، لە رىزى 5 سىياسىيە پىرچەماۋەرەكەي توركبادان و لە سەرۋوى 40% يان ھىناۋە. ئەمانە ئەگەر لەگەل ئەردۇغانىش نەكەونە مەملانى، پىنگەيەكى وايران پەيداكردوۋە كە ئەردۇغان ناتوانى پىشتگۈيىان بخت.

لە عىراق شىبەكان دەسەلاتدارى راستەقىنەي وئانن. لە دواي 2003وہ ھەموو حزبەكانيان درز و دابەشبوونى تىكەوتوۋە و مەملانىكانيان لەسەر دابەشكردنى دەسەلات لە ئاستىكى بەرزدايە. ئەمە لە نىۋ سووننە و كوردىشدا بەجۇرەيە. ھەلبەت خالى جياكەرەوہى عىراق لە توركيا و ئىران ئەوہى كە ھىشتا گروپ يان دەستەيەك نەيتوانىۋە بەشۋوہى رىژەي بەسەر ھەموو نوخبەي دەسەلاتدار دا زال بىت.

لە سوورىا كىشىەكانى ئەمدوايەي نىۋان بەشار ئەسەد و رامى مەخلوفى كوپرە خالى، تەقىنەوہى مەملانىي نىۋان ئەلىتى سىياسى و ئابوورىيە لەو وئانە. بۇچوونى جيا ھەن سەبارەت بەوہى كە لەرۋوى نىۋخۇيەوہ ئەمە دەتوانىت مەملانىي نىۋان بىنەمالەيەكى سوننە بىت بە پىشتىۋانى ئەسما ئەسەد لەدزى رامى مەخلوف كە بەشۋىكى زۇرى ئابوورى سوورىاي لە ژىر دەستدايە، يان لەرۋوى دەرەكېيەوہ ئەمە دەتوانىت مەملانىي نىۋان رووسيا و ئىران بىت، بەۋىيەي كە رامى مەخلوف يارمەتىي دارايى ھەندىك لە گروپە مېلىشياكان دەكات كە ئىران پىشتىان دەگرىت و رووسياش لەمە رازى نىيە. ئەوانە راست بن يان نا، شەقېردنى ناكۆكېيە نىۋخۇيەكانى بىنەمالەي ئەسەد لە سوورىا كە بە پالپىشتى دەرەكى لەسەر پىن ماۋەتەو، ئەوان لاوازتر دەكات و زياتر وابەستەي دەرەوہيان دەكات.

شەقېردىنى درزى ناكۆكۈيە نيوخۇبىيەكانى نۇخبەي دەسەلتادار رووداويكى گىرنگە. بېدەچېت سىجرى كۆكردنەوھى ھەموو بەرزەوھەندى و لايەنەكان لەژىرناوى "دوژمن" لەم ناوچەيە كە ھەندىك لە سەردەكردەكان بۇ گلىرکردنەوھى نۇخبە و سەركوتكردنى نارازاييەكان بە كارى دىنن، ئىدى وردە وردە بەرەو بەتالبوونەوھە بچېت. ئەو ناكۆكۈيەنەي كە تا ماوھەيك پېش ئىستا بە دەگمەن سەپردەكران، خەرىكە روودەدەن، نۇخبەي دەسەلتادار زياتر لە جاران ئازاوەيان تىدەكەوېت و ئەمەش بۇ شوپىنكى وەك رۇژھەلتى نىوھەپاست كە بەشنىكى زۆرى وەرچەرخانە سىياسى و كۆمەلایەتییەكانى بەھۆى مەملانىي نۇخبەكانى دەسەلتادار شىكلى گرتووه، رووداويكى گىرنگە. لەوانەيە بەھۆى ناكۆكۈيى نىوخۇبىي نۇخبەي دەسەلتادار، بەرەو سەردەمىكى لاوازىي زياترى ئەو چوار دەولتەتە بچىن. ئەمە دەرفەتېكى بەھىزبوونى بۇ كورد لەھەناودايە ئەگەر كورد لە ئاستى ناكۆكۈيە نۇخبەيەكانى خۇى كەمتر بكاتەوھە! بېگومان كورد ناتوانن لەوانى دىكە جياواز بېت بەلام، ئەوھى دەرفەتېكى بۇ كورد تىدايە، ئەوھەيە كە بە بەراورد لەگەل نۇخبەي دەسەلتادار لەو چوار دەولتەتە، سەرچاوەيەكى كەمترى لەبەردەستدايە تا ئازاوەي لەسەر بگات.